

İSMAİL AYDOĞAN - MUTLU SADIK FİDAN

AFRİKA'DA SÖMÜRGEÇİLİK VE EĞİTİM

HECE

siyasi tarih

**AFRİKA'DA
SÖMÜRGEÇİLİK VE EĞİTİM**

III. CİLT

İsmail Aydoğan (Prof. Dr.): Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakóltesi, Eğitim Yönetimi ve Teftiř Bölümünden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsünde, aynı alanda, yüksek lisans ve doktora yaptı. 1997-2014 yılları arasında Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakóltesi ve Edebiyat Fakóltesinde araştırma görevlisi, yardımcı doçent ve doçent olarak çalıştı. 2014 yılında Kırıkkale Üniversitesine geçti. 2015 yılında profesör oldu. Hâlen Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakóltesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yurt içinde ve yurt dışında uzun ve kısa süreli görevlerde bulunan Aydoğan'ın, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Eğitim ve Paradigma, Kültür Temelli Eğitim, Eğitimin Türkçesi, Eğitimde Nezaket, Bir Dava Adamı Nurettin Topçu* ve *Eğitimin Kimlik Arayışı* adlı kitaplarının yanı sıra ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış altmışın üzerinde kitap bölümü, makale ve bildirisi bulunmaktadır.

Mutlu Sadık Fidan (Eğitim Uzmanı): 2006 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında tezli yüksek lisansını tamamladı. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında doktora programına devam etmektedir. Lisansüstü eğitimin yanı sıra eğitim bilimleri alanında çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri; kongre ve sempozyumlarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır. Ayrıca 2022 yılında Tanzanya'da "Uluslararası Afrika Konferansı"nın düzenleyicileri arasında yer almıştır.

**AFRİKA'DA
SÖMÜRGEÇİLİK VE EĞİTİM**

III. CİLT

İsmail Aydoğan - Mutlu Sadık Fidan

Hece Yayınları: 691

Siyasi Tarih

©Hece Yayınları

Editör

Âtîf Bedir

Birinci Basım

Aralık 2022

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-625-8162-43-1 (Tk)

978-625-8162-46-2 (3.c)

Baskı

Emsal Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Ltd. Şti.

Sertifika No: 46753

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

© Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulunulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

KUZEY AFRİKA

CEZAYİR: Adalardan Bir Fransız Gider /13

FAS: Özgür İnsanların Ülkesi /49

LİBYA: Hançerlenen Mutluluk /81

MISIR: Piramidin Sesindeki Nağme /133

SUDAN VE GÜNEY SUDAN: Siyahların Ülkesi /183

TUNUS: And Olsun Zeytin Ağacına /247

ORTA AFRİKA

ANGOLA: Rakamların Verdiği Özgürlüğü Beklemek /287

ÇAD: Fransa'nın Kini /306

EKVATOR GİNESİ CUMHURİYETİ: Adalardaki Uzak Okullar /335

GABON: Zenginlikteki Fakirlik /361

KAMERUN: Teslis'in Zalim Serencamı /377

KONGO CUMHURİYETİ: Paris Kurulurken /415

KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ:

Bir Kralın Kâbus Yaşatan Hayali /431

ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ: Fransız Senfonisinde Bir Bariton /455

SÃO TOMÉ VE PRÍNCİPE DEMOKRATİK CUMHURİYETİ:

Suçlular Adasındaki Melez İnsan /468

SONUÇ /485

Tablo: Bir Bakışta Kuzey ve Orta Afrika Ülkeleri / 498

Kaynakça /499

ÖNSÖZ

Afrika, insanın hem ilk yeri hem de insana dair olan her şeyin ilk yeridir. Bu nedenle Afrika insanın ve insanlığın özetidir. Afrika çalışmak, bir bakıma, hayatı çalışmak demektir. Çünkü hayat, Afrika'da, Afrika'nın her bir ülkesinde, her ülkenin her toprağında içkin haldedir. Bugün dünya ne sıkıntı yaşıyorsa, bunun nedeni, Afrika'nın yüzyıllardır döktüğü gözyaşı nedeniyledir. Aynı şekilde dünyanın mutluluk hissi duyan yerleri varsa, bu da, Afrika'nın her şeye rağmen mutlu olan çocukları nedeniyledir. Hayat ne demekse Afrika o demek; Afrika ne demekse hayat da o demektir.

Siz Roma'ya baktığınızda ihtişamlı binaları, görkemli sanat eserlerini görüyorsunuz. Ben ise aynı yerlere baktığımda Afrika'dan getirilip bu eserlerin yapımında çalıştırılan kölelerin iskeletlerini.

diyordu Alev Alıtlı bir konuşmasında. Birçok kaynağa göre insanlığın başladığı yeri Afrika. Oysa 20. yüzyıla geldiğimizde insanlığımızdan utandığımız yerin adıydı. Şu bir gerçek ki Anadolu insanı Afrika'ya hep bir hüzünle ve samimiyetle yaklaştı. Belki de Batının yani “*Tek Dişi Kalmış Canavarın*” ortak düşman olması bu yakınlaşmanın ana sebebiydi. Çünkü Osmanlı'dan bu yana Afrika (Kuzey) bizler için “*sömürülecek ve kaderine terk edilecek*” bir yer değil, zulümden âzad edilerek adalet mührünün vurulması gereken topraklardı.

Önce yok sayılan sonra sömürülen ardından unutilan bu topraklara olan bir minnet borcu olarak Türkiye'de *Afrika ve Eğitim* konulu kapsamlı bir çalışmanın eksikliği nedeniyle bu çalışmaya başladık. Gelinek noktada fiili sömürge devrinin bitmiş gibi görüldüğü çoğu ülkede kültürel sömürü ve asimilasyonun hızla devam ettiğine şahit oluyoruz. Bu istila birçok kanaldan devam ediyor; kimi zaman siyaset kimi zaman askeri kimi zaman ekonomik ancak en hızlı ve en etkili olduğu iki alan var: “*Medya ve Eğitim*” Bu iki alanın toplumlar üzerindeki etkisi tahmin edilenden daha fazla. En ücra noktalara kadar ulaşabilen ve bir neslin düşünce dünyasını şekillendirebilen bu iki unsur, bütün gücüyle atalarının yarım bıraktığı sömürüyü Afrika

topraklarında tamamlama gayretinde. Bir farkındalık yaratmak adına Necip Fazıl'ın deyişiyile: “*kim var!*” diye seslenilince, sağına ve soluna bakınmadan, fert fert “*ben varım!*” cevabını veren, “*benim olmadığım yerde kimse yoktur!*” düsturuyla sömürgeye karşı çıkarak, biz de varız diyerek çıktığımız yolda nihayete ulaşmanın sevincindediz.

Afrika'yı çalışırken iki duyguyu sürekli yaşıyorsunuz: Öfke ve acı. Öfkeyi, elbette, Afrika'yı asırlardan beri sömüren Batılılara; acıyı da sömürülen insana, insanlara yani Afrikalılara duyuyorsunuz. Afrika'ya dair okumalar, sizi, kimi zaman insanlığınızdan utandırıyor; kimi zaman da sizi insanlığa davete yol açıyor. Süslü sözlerin, güzel gülüşlerin, sözüm ona iyiliklerin, insanlığa davetlerin, güzel şartlar vadetmenin koca bir kıtayı sömürmek amacıyla yapıldığını; bu sömürünün de dayatılan bilgilerle ve uygulamalarla oluşturulan eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirildiğini görünce, elbette, insanlıktan utanıyorsunuz. Aynı zamanda bu durum, sizi, insan olmaya da davet ediyor.

Afrika her ne kadar sömürgecilikle yan yana gelen bir kıta olsa da Batı da kendini sömürgeci olmaktan kurtaramaz. Hiç kuşku yok ki, Batı demek sömürge, gözyaşı ve kan demektir. Bunu sadece Afrika'ya bakarak değil, yine Batılıların Amerika kıtasında sergiledikleri vahşette de görmek pekâlâ mümkündür.

Afrika üzerine yaptığımız bu çalışmayı, öteden beri kendimize verdiğimiz bir borç olarak telakki ettik. Borcumuzu ödemedik elbette. Çünkü bu çalışmayı yapmak için yola çıktığımızda, ülkemizde, Afrika üzerine yapılan çalışmaların oldukça az olduğunu gördük. Hemen hemen tüm çalışmaların yine sömürgeciler tarafından yani Batılılar tarafından yapıldığını gördük. Kaynakçamızın hemen tamamının sömürgecilerin çalışmasından oluşması da bunun acı bir örneğidir. Bu nedenle Afrika'ya olan borcumuzun hayli fazla olduğunu gördük. Borcu ödeyip bitirme duygusundan vazgeçerek, Afrika çalışmalarının sürekli olması gerektiğine, ülkemizde Afrika üzerine çalışan azınlık gibi, biz de şahit olduk.

Bu çalışmayı, ülkemizde Afrika üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalardan farklı kılan, sadece eğitimi konu etmesidir. Eğitimi alarak Afrika ülkelerinin her birinin eğitim tarihini ortaya koymaya çalış-

tık. Bu nedenle çalışmamızın eğitimciler başta olmak üzere eğitimle ilgilenenlere daha çok faydalı olacağını temenni ediyoruz.

Ayrıca Hece Yayınlarının sahibi Sayın Ömer Faruk Ergezen'e özel bir teşekkür etmek isteriz. Gerek araştırma gerek tercüme eserlerle Türkiye'de Afrika üzerine yayınlar yapan, bunu önemseyen yayınevlerinin başında Hece Yayınları ve sahibi Ömer Faruk Ergezen gelmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, bizi teşvik eden de Sayın Ömer Faruk Ergezen'dir. Bu nedenle eserin sevabı ona, hatası ise bizedir.

Bu çalışmaya beş kişilik ekiple başladık. Ancak, hayatın insanlara verdiği kimi meşakkatler nedeniyle, ekibimizdeki üç arkadaşımız (Sevda Kubilay, Erdem Karataş ve Mehmet Küçükçene) istemeyerek de olsa çalışmayı bırakmak zorunda kaldılar. Bu üç arkadaşımıza, yolun başında yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ediyoruz.

Son olarak şunu da belirtmekten mutluluk duyarız: Hataların, eksikliklerin yeri, her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da elbette vardır. Bu nedenle okuyucunun kitapta gördüğü hataları veya eksiklikleri bize bildirmesi halinde, tarafımızca, bunun esere yapılan olağanüstü bir katkı olarak değerlendirileceğini de belirtmek isteriz.

Selam ile...

Prof. Dr. İsmail Aydoğan-Mutlu Sadık Fidan

KUZZEY AFRIKA

CEZAYİR

FAS

LİBYA

MISİR

SUDAN

TUNUS

CEZAYİR

Adalardan Bir Fransız Gider

GİRİŞ

Resmi olarak Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak bilinen Cezayir, Kuzey Afrika'da bulunan bir ülkedir.¹ Cezayir, Akdeniz kıyılarından Büyük Sahra'nın güney kesimlerine kadar uzanan topraklarıyla Afrika kıtasının alan bakımından en büyük ülkesidir. Kuzeyde Akdeniz, doğuda Tunus ve Libya, batıda Fas ve Batı Sahra, güneydoğuda Nijer, güneybatıda Mali ve Moritanya ile çevrili olan Cezayir'in yüzölçümü 2.381.741 kilometrekaredir. Ülkenin başkenti Akdeniz kıyılarında kurulmuş olan "Cezayir" şehridir.² Cezayir kelimesi, "adalar" anlamına gelen Arapça "el-Jazair" kelimesinden türetilmiştir ve eskiden kıyıda bulunan ancak 1525'ten beri anakaraya katılan dört adaya atıfta bulunur.³

Cezayir nüfusun yaklaşık %9'unun yaşadığı çöl bölgeleri, ülkenin %83'ünü oluşturmaktadır. Gerçekte nüfusun bu dağılımı, ülkenin farklı bölgelerinin sosyoekonomik ve coğrafi koşullarını yansıtır: kuzey Cezayir, insan yerleşimlerinin yeri için en iyi koşulları sunar (iyi altyapı, şehir ağları, eğitim tesisleri ve iyi denetim); Yüksel platolar, kurak bir iklim ve düşük yağış (ortalama 200 ila 300 mm yağmur) ile karakterize edilir. İklimin kuraklığı ve düşük yağış (10 ila 100 mm/yıl), insan faaliyetleri ve yerleşimlerin gelişimi için önemli bir kısıtlama oluşturmaktadır.⁴

¹ Chirouf, A. (2017). *The Role of Higher Education in the Competitiveness of a Developing Nation: A Case Study of Algeria*. University of Pennsylvania. ProQuest Dissertations Publishing.

² Cangal, Ö. (2021). Cezayir'de Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, s. 210-227.

³ The World Factbook (2021). *Algeria*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/algeria/> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 27.09.2021.

⁴ Toutitou, M., Yacine, L., & Ahmed, B. (2020). Spatial disparity and inequality of education

2021 yılı itibarıyla tahmini nüfusu 43.576.691'dir. Ülkenin %99'u Müslümandır. Ülkede %1'lik bir kesim Hristiyan ve Yahudî'dir.⁵ Ülke nüfusunun %99'unu Araplar ve Berberiler oluşturmaktadır. Ülkenin geri kalan %1'lik kesimini ise Fransız koloni döneminden kalan Avrupalılar ve batılular oluşturmaktadır. Arapça, Berberice ve Fransızca ülkenin resmi dilleri içerisinde yer almaktadır. Berberice 2002 yılında iç savaşı bitirme amacıyla yapılan reformlar kapsamında resmi diller arasına alınmıştır. Ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1962 yılından 2002 yılına kadar Berberice ülkenin resmi dilleri arasında sayılmamaktaydı.⁶ Üst orta gelir düzeyine ve 210 milyar dolarlık GSYİH'ya sahip gelişmekte olan bir ülke olan Cezayir'in ekonomisi, ihracat gelirlerinin yaklaşık %95'ini, Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) %30'unu ve bütçe gelirlerinin %60'ını oluşturan petrol ve doğal gazı dayanmaktadır. Bununla birlikte, Cezayir'de petrolün rezervi tahmini 18 yıl, doğal gazın rezervi ise 24 yıldır.⁷

CEZAYİR'İN TARİHİ

Milâttan önce 1000 yıllarında Suriye sahillerinden gelen Fenikeliler tüccarlar Cezayir'in Akdeniz kıyılarına yerleştiler ve milâttan önce 814'te bugün Tunus sınırları içerisinde bulunan Kartaca şehrini kurdular. Daha sonra Kartaca, onların burada kurdukları devletin hem adı hem de başşehri oldu. Milâttan önce 146 yılında Kartaca'yı ele geçiren Romalılar, milâttan sonra 40 yılına doğru bu bölgedeki hâkimiyetlerini kuvvetlendirdiler ve Cezayir "*Mauretania Caesariensis*" adıyla imparatorluğun bir eyaleti haline geldi. Bu dönemde kıyı bölgelerinde "*Romanizasyon*" ismiyle bilinen yoğun bir sömürgecilik ve zulüm siyaseti uygulanırken Cezayir'in iç kesimleri Roma hâkimiyetinin dışında kaldı. Kabile toplulukları halinde göçebe hayatı yaşayan yerli halka *Libyalı* deniliyordu. Kendilerini "*Emâzîğ*"

domain in Algeria: a spatial econometric approach. *International Journal of Social Economics*, 47, pp. 1161-1180.

⁵ The World Factbook (2021).a.g.e.

⁶ Tulga, A. Y. (2017). *Cezayir'de geçmişten günümüze İslamcı hareketler (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁷ Chirouf, A. (2017).a.g.e.

(hür insanlar) olarak tanıtan bu yerli halka sonraları “*Berber*” adı verilmiştir. Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra bölge sırasıyla Vandallar ve Bizans’ın hâkimiyeti altına girdi.⁸

16. asrın başlarında Akdeniz’e hâkim olmak isteyen İspanya, Cezayir’i işgal etmek istemiştir. İspanyol haçlı saldırılarına maruz kalan Cezayirli, Barbaros Kardeşlerden (Oruç ve Hızır Reis) yardım talep ederek ülkelerine davet etmişlerdir. Barbaros Kardeşler de 1516 yılında Cezayir’i ele geçirerek bölgeye hâkim olmuşlardır. Ancak Barbaros Hayreddin, güçlü İspanyol saldırılarına karşı direnebilmek için Osmanlı’nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bunun için de halkın onayıyla Cezayir’in Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağlamış ve burayı “*Padişahın Ülkesi*” olarak ilan etmiştir.⁹ Hızır ve Oruç Reis ile başlayan Türk-Cezayir ilişkisi, 1516 yılından 1847’ye kadar bir bakıma iki milletin ortak tarihini oluşturur. 1533’te Osmanlı Devleti’ne “*Beylerbeylik*” statüsünde bağlanan Cezayir, bu tarihten sonra Fransız işgaline kadar, Türklerin bir vilayeti olarak kalmıştır. Abdülkadir’in Fransızlara teslim olduğu 1847’den itibaren vilayetleri arasında saymayan Osmanlı Devleti, Cezayir’in son direnişçisini “*Cezayir Emiri*” sıfatıyla himayesine almıştır.¹⁰ Cezayir’de 1830 yılındaki Fransız işgaline kadar devam eden 300 yıllık Osmanlı hâkimiyeti sırasında ülke, Beylerbeyi (1516-1587), Paşa (1587-1671) ve Dayılar (1671-1830) tarafından yönetilmiştir.¹¹

1789’a kadar Fransa ile iyi dostluk ilişkileri içinde olan Cezayir, 1799’dan itibaren gergin dönemler yaşamaya başlamıştır. Napolyon’un Kuzey Afrika’ya yönelik planlar yapması bu gerginliği tırmandırmıştır. Bölgede İngilizlerin hâkimiyet kurma çabaları Fransızları daha da tahrik etmiştir. Ülke içinde yaşanan siyasi problemleri örtmek için kamuoyunun ilgisini Cezayir’e çekmek isteyen Fransa, “*Yelpaze Olayı*” olarak bilinen diplomatik krizi de iyi bir koz olarak kullanmıştır. Bu olay sonucu Fransa, 1827’den 1830’a kadar üç yıl kuşattıktan sonra neticede 1830’da Cezayir’i işgal etmiştir. II.

⁸ Saidüni, N. (1993). *Cezayir*. (7.cilt, s.485-486). İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

⁹ Nam, M. (2012). İşgalden İstiklale Cezayir. *Tarih Dergisi*, 55,s. 155-187.

¹⁰ Sönmez, Ş. (2017). *Cezayir bağımsızlık hareketi ve Türk kamuoyu (1954-1962)*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

¹¹ Çangal, Ö. (2021).a.g.c.